

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Ірина Чайка

**СІЛЬСЬКЕ РОЗСЕЛЕННЯ
УКРАЇНИ В УМОВАХ
ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ:
ТЕНДЕНЦІЇ СТРУКТУРНО-
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЗМІН**

Монографія

Львів
2024

УДК [911.373:314](477)
Ч 15

Рецензенти:

д-р географ. наук *М. О. Барановський*
(Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя);

д-р географ. наук *Л. Б. Заставецька*
(Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка.
Протокол № 66/5 від 29 травня 2024 року*

Чайка Ірина

Ч 15

Сільське розселення України в умовах демографічної кризи: тенденції структурно-територіальних змін : монографія / Ірина Чайка. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2024. 148 с.

ISBN 978-617-10-0737-6

У книзі зроблено всебічний аналіз сільського розселення України. Акцентовано на природничих, історичних і суспільно-географічних чинниках, які сформували сучасний стан розселення та задають напрям подальших трансформацій. Безпосередній вплив на кількість населення зумовлений демографічними процесами, територіальну диференціацію яких детально описано у праці. Окреслено, що вагомою частиною дослідження є розроблені картосхеми, які цілісно розкривають відмінності основних параметрів сільського розселення на рівні адміністративних районів.

Доведено, що виявлені просторові особливості сільської поселенської мережі важливо враховувати при проведенні регіональної, демографічної та економічної політики. Аналітичні матеріали, представлені в цій книзі, можуть зацікавити не лише географів, а й фахівців у галузі економіки та державного управління.

УДК [911.373:314](477)

ISBN 978-617-10-0737-6

© Чайка Ірина, 2024

© Львівський національний університет
ім. Івана Франка, 2024

ПЕРЕДМОВА	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА ІСТОРІЯ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СІЛЬСЬКОГО РОЗСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	7
1.1. Сільське розселення як суспільно географічна категорія	7
1.2. Історія досліджень сільського розселення України	13
1.3. Новітні дослідження сільського розселення України, сучасні методологічні підходи та методика його дослідження в умовах демографічної кризи	20
Розділ 2. ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СІЛЬСЬКОЇ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНИ	26
2.1. Вплив природно-географічного чинника на сільське розселення	26
2.2. Історико-географічні передумови становлення поселенської мережі України та її вплив на сучасні особливості сільського розселення	29
Розділ 3. СУЧАСНА СТРУКТУРНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОЇ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ.....	42
3.1. Демографічна ситуація в сільській місцевості	42
3.2. Динаміка та географія структурної трансформації сільської поселенської мережі	67
3.3. Регіональні відмінності сучасного стану сільського розселення та їхній зв'язок з параметрами відтворення населення	76

Розділ 4. НОВІТНІ СОЦІАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ УКРАЇНИ	87
4.1. Деякі особливості соціально-економічної ситуації у сільській місцевості та її вплив на демографічні та розселенські тенденції.....	87
4.2. Адміністративно-територіальна реформа і сільське розселення в Україні: суперечності та наслідки взаємовпливів.....	98
ВИСНОВКИ	109
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	113
ДОДАТКИ	124

Сільське розселення – це засадничий просторовий компонент територіальної організації суспільства, важлива складова демографічного, культурного, політичного та економічного потенціалу держави. Ще у 80-ті рр. ХХ ст. через неадекватну політику комуністичного режиму, деякі об'єктивні процеси демографічного переходу та урбанізацію сільська місцевість України зазнала суттєвого погіршення демосоціального становища. З огляду на різні помилкові підходи при переході від командно-адміністративної системи до ринкової економіки негативні явища в українському селі впродовж наступних десятиліть почали наростати, зумовлюючи збільшення депопуляції сільського населення та обсягів міграцій, виявляючи загалом усі ознаки демографічної кризи.

Процеси депопуляції охопили всю територію України, однак у сільській місцевості загальне скорочення населення внаслідок від'ємного природного приросту розпочалося швидше, а тому його кількість знизилася на більший відсоток. Демографічна криза впливає і на трансформацію сільської поселенської мережі, змінюючи її структурні параметри та людність самих поселень, яка й формує потенціал розвитку територій.

Для моніторингу ситуації в сільській місцевості України, розробки рекомендацій щодо вирішення реальних проблем та попередження невдалих рішень важливо використати підходи різних суспільних наук, зокрема й суспільної географії, методологія якої дає змогу цілісно відтворити ситуацію в сільській місцевості України та виявити регіональні відмінності структурних змін у сільському розселенні в контексті демографічних та соціально-економічних процесів, які є взаємозалежними.

Різні аспекти проблематики сільського розселення України знайшли широке відображення в науковій літературі, зокрема в працях українських демографів, соціологів, економістів. Ґрунтовні дослідження сільського розселення, проведені і в контексті вивчення географії поселень, і з огляду на дослідження демогеографічних процесів, належать й українським географам (М. О. Барановському [7; 8; 9], І. І. Гудзеляк [28; 29; 32], В. О. Джаману [39; 40], А. І. Доценку [48; 49; 50], Н. В. Заблотовській [55], Л. Б. Заставецькій [56; 57], О. В. Заставецькій [57], Д. С. Мальчиковій [74; 75; 76; 77; 78], А. Л. Мельничуку [144; 146], І. Г. Пандяку [94; 95], В. І. Поручинському [98; 99], К. І. Сегіді [116], О. А. Федію [127], В. В. Яворській [137] та деяким ін.). Для методології суспільно-географічного аналізу сільського розселення важливими є також праці М. Р. Влаха [14; 15; 16; 17], В. С. Грицевича [25; 26; 27], К. В. Мезенцева [81; 82], І. О. Пилипенка [96], І. І. Ровенчака [83; 105; 106; 107], О. Г. Топчієва [123], О. І. Шаблія [133]).

Підходи вивчення проблематики сільського населення та розселення наявні в працях іноземних дослідників: Великої Британії (Е. Стокдейл [147], Т. Г. Чемпіон [141], Дж. Шеперд [141]), США (Д. Л. Браун [140], Н. Глазго [140], Л. Дж. Кульсар [145]), Польщі (Дж. Банський [139], М. Весоловська [149]).

Однак сьогодні відчутною є необхідність виявлення нових тенденцій структурно-територіальних змін у сільському розселенні під впливом демографічної кризи, а також з огляду на практичні потреби проведення адміністративно-територіальної реформи. Несприятливе становище сільської місцевості, поява такого явища, як знелюднені села, потребують не тільки збереження мережі поселень заходами демографічної політики, а й створення економічних та соціальних умов для відновлення сіл, селищ та навіть хуторів, що сукупно й визначає актуальність цієї праці та необхідність подальшого всебічного вивчення сільського розселення. Метою є виявлення основних територіальних відмінностей та причин трансформації сільського розселення в умовах демографічної кризи.

У першому розділі розглянуто варіанти трактування базових понять дослідження, а саме: “сільське розселення”, “сільська місцевість” та “сільське поселення”. Окремо зазначено про основні ознаки сільських поселень та сільської місцевості, а також запропоновано власне авторське визначення поняття “сільське поселення”. На основі визначень складено поняттєво-термінологічну схему. Проаналізовано історію дослідження сільського розселення та зміну методологічних підходів відповідно до історичних етапів розвитку географічної науки. Детально охарактеризовано сучасну методіку досліджень сільського розселення та розкрито здобутки різних науковців у дослідженні цієї проблеми.

У другому розділі складено схему основних чинників, які впливають на трансформацію сільського розселення: окреслено вплив природно-географічного та історичного чинників на сучасний стан сільської поселенської мережі та демографічне становище сільського населення. У третьому розділі проаналізовано територіальні відмінності демографічних показників, трансформації розселенських параметрів та регіональні відмінності сільського розселення. У четвертому – на основі даних соціологічного опитування розглянуто погляди молодого населення на проблеми, переваги та можливості відновлення сільської місцевості.

Реалізація дослідницьких завдань стала можливою за сприяння широкого кола українських науковців. Насамперед висловлюю найщиріші слова подяки своєму науковому керівнику доценту І. І. Гудзеляк за якісні фахові поради та підтримку в здійсненні задуму. Глибоко вдячна за конструктивні зауваження та добрі побажання провідним фахівцям у галузі географії населення, які рецензували працю, а саме: професору М. О. Барановському, професору Л. Б. Заставецькій, доценту А. Л. Мельничуку, доценту О. І. Склярській.

Наукове видання

Чайка Ірина Мирославівна

**СІЛЬСЬКЕ РОЗСЕЛЕННЯ
УКРАЇНИ В УМОВАХ
ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ:
ТЕНДЕНЦІЇ СТРУКТУРНО-
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЗМІН**

Монографія

Редактор *Юлія Глиняна*

Комп'ютерне верстання *Ірини Куліненко*

Обкладинка *Ірини Чайки*

Формат 70×100/16. Умовн. друк. арк. 11,93. Тираж 50 прим. Зам.

Видавець і виготовлювач:

Львівський національний університет імені Івана Франка,

вул. Університетська, 1, Львів, 79000

СВІДОЦТВО

про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції:

Серія ДК № 3059 від 13.12.2007.